

Position statement
**Digitale soevereiniteit
en publieke waarden in
praktijkgericht onderzoek**

Inleiding

In dit position statement van het DCC-PO nemen wij stelling tegen het groeiende risico van verlies van digitale soevereiniteit bij hogescholen. Dit speelt bij het ondersteunen van onderzoeksprocessen, het vastleggen van onderzoeksopbrengsten en het delen daarvan met maatschappij, onderwijs en onderzoeksveld.

Met digitale soevereiniteit bedoelen we in dit position paper het beschikken over zeggenschap, invloed, regie, keuzevrijheid en de benodigde innovatiekracht binnen de digitale omgeving

Steeds vaker maken hogescholen voor bovengenoemde diensten en processen gebruik van dominante partijen zoals Microsoft en Google. Dat biedt efficiëntie, doelmatigheid en gebruiksgemak, maar beperkt tegelijkertijd onze autonomie. De vervlechting met deze diensten en het gebrek aan alternatieven maken het steeds moeilijker om zelfstandig keuzes te maken. Daarmee komen publieke kernwaarden zoals rechtvaardigheid, menselijkheid en autonomie, en afgeleide waarden zoals transparantie (reproduceerbaarheid van onderzoek) en toegankelijkheid (brede beschikbaarheid), onder druk te staan.

Ook geopolitieke ontwikkelingen vergroten de risico's. De nauwe verwevenheid tussen Amerikaanse big tech en de politiek kan leiden tot ongewenste beïnvloeding. Alleen al de dreiging dat toegang tot data op Amerikaanse servers wordt geblokkeerd, raakt direct aan de academische vrijheid en de digitale soevereiniteit van onze instellingen. Bovendien maakt het centraliseren van onderzoeksgegevens bij deze bedrijven hogescholen extra kwetsbaar voor grootschalige cyberaanvallen en dataverlies.

Met dit document willen wij deze risico's zichtbaar maken én oplossingen aandragen om de regie over de hele onderzoeksketen te behouden en te versterken. Daarmee onderstrepen wij het belang van digitale soevereiniteit als randvoorwaarde voor het borgen van publieke waarden. Een thema dat in het hbo minstens zoveel aandacht verdient als in de academische wereld, waar het al langer op de agenda staat.

Initiatieven en ontwikkelingen

Onze uitgangspositie in dit stuk staat niet op zichzelf, maar wordt onderschreven vanuit nationale en internationale initiatieven en ontwikkelingen op dit gebied zoals:

Barcelona Declaration on Open Research Information

Verklaring gepubliceerd in april 2024, en vanuit praktijkgericht onderzoek ondertekend door SURF, de VH en SIA. De ondertekenaars van de verklaring steunen de transitie naar open onderzoeksinformatie en de daarbij horende open infrastructuur, standaarden en protocollen.

European Open Science Cloud (EOSC)

EOSC is een initiatief van de EU en bedoeld om in Europa een federatief platform op te zetten voor het vinden en verkrijgen van toegang tot data en diensten voor onderzoek. Dit helpt onderzoekers bij het opslaan, delen, verwerken, analyseren en hergebruiken van FAIR-onderzoeksresultaten binnen en over disciplines en grenzen heen.

Europese Commissie: Statement of Objections to Microsoft

Statement van de Europese Commissie tegen Microsoft over het wegnemen van concurrentie in de markt.

Open Science agenda UNL

UNL benoemt in dit document open infrastructuren als één van de voorwaarden voor het bevorderen van Open Science. Daarbij moet worden gestuurd op digitale soevereiniteit en data-soevereiniteit.

Digital Commons

Digitale gemeenschapsgoederen zijn informatie- en kennisbronnen die collectief worden gecreëerd en gedeeld. Ze zijn gericht op gebruik en hergebruik en worden beheerd door de gemeenschap zelf. Het concept van Digital Commons hangt samen met gezamenlijke governance, open data en open standaarden.

Achtergrond

Onze kennisinstellingen maken, net als talloze organisaties wereldwijd, intensief gebruik van diensten van aanbieders die we gemakshalve aanduiden als big tech. Dat betreft bedrijven als Microsoft, Amazon en Alphabet (Google), maar in het onderzoeksdomein horen ook grote wetenschappelijke uitgeverijen zoals Elsevier, Springer en Wiley daarbij.

Deze partijen leveren een breed dienstenpakket waarmee instellingen worden ontzorgd: van infrastructuur, rekenkracht en opslag tot productiviteitssoftware, toegang tot tijdschriften, registratie van artikelen en tools om onderzoeksimpact te meten. Juist daarin schuilt een spanningsveld. De afhankelijkheidsrelatie die hierdoor ontstaat, raakt direct aan de autonomie en keuzevrijheid van onderzoekers, onderzoeksgroepen en hogescholen om zelf te bepalen wat er met hun onderzoeksgegevens gebeurt. Daarmee komen publieke kernwaarden zoals rechtvaardigheid, menselijkheid en autonomie onder druk te staan. Ook afgeleide waarden zoals transparantie (reproduceerbaarheid) en toegankelijkheid (brede beschikbaarheid) worden negatief beïnvloed. Daarbij spelen bovendien onduidelijkheden over eigenaarschap van (meta) data, het ontbreken van open standaarden en een gebrek aan interoperabiliteit.

Hogescholen hebben zich, via de Vereniging Hogescholen, verbonden aan het NPOS2030 Ambition Document¹ and Rolling Agenda. Dit document fungeert als leidraad voor de transitie naar Open Science en benadrukt nadrukkelijk het belang van publieke waarden en digitale soevereiniteit. Toegang tot wetenschappelijke kennis wordt daarin gezien als een universeel recht. Digitale onderzoeksinfrastructuren moeten daarom worden beheerd op basis van publieke waarden en duurzaamheid, zodat kennis een publiek goed blijft en beschikbaar is voor de samenleving. Met betrekking tot digitale soevereiniteit onderstreept NPOS2030 het belang van zelfstandige besluitvorming over beleid, inhoud en organisatie van onderwijs en onderzoek, én over de rol van de academische wereld in de maatschappij. Het document waarschuwt expliciet voor de risico's van toenemende afhankelijkheid van commerciële – vaak buitenlandse – aanbieders en hun gebruiksvoorwaarden. De oplossing ligt in duurzame, open en non-profit alternatieven voor digitale informatiediensten en -infrastructuren.

Ook de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit (NGWI) onderstreept het belang van eerlijk, zorgvuldig, transparant, onafhankelijk en verantwoord onderzoek, en verwijst daarbij naar de FAIR-principes (sectie 3.3.25). Subsidieverstrekkers eisen hetzelfde van onderzoeksprojecten. Daarnaast schrijft de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek voor dat hogescholen kennis moeten overdragen ten dienste van de maatschappij. Dat kan alleen wanneer instellingen voldoende digitaal soeverein zijn en de voor hen cruciale publieke waarden vol overtuiging kunnen omarmen en bewaken.

¹. Alle geraadpleegde bronnen zijn terug te vinden in de laatste sectie van dit document.

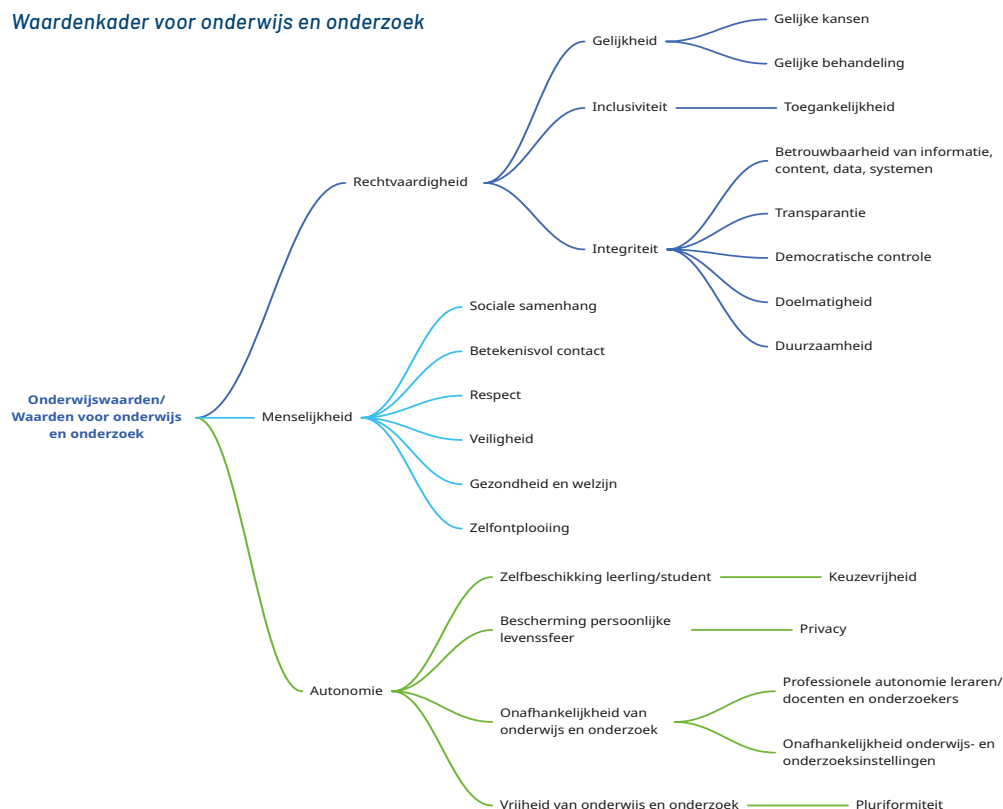
Probleemstelling

Digitalisering biedt hogescholen veel kansen, maar zet tegelijk publieke waarden onder druk. De kernwaarden die vaak genoemd worden in onderwijs en onderzoek zijn menselijkheid, rechtvaardigheid en autonomie. Hogescholen hebben de verantwoordelijkheid om deze waarden te waarborgen bij digitaliseringsvraagstukken. Dat vraagt om een andere manier van denken, handelen en samenwerken.

De overheid stuurt in haar beleid op een breed digitaal fundament, met eigen regie, betrouwbaarheid en toegankelijkheid als uitgangspunten voor alle burgers. Voor praktijkgericht onderzoek betekent dit dat onderzoeksdata en de opbrengsten van onderzoek veilig toegankelijk moeten zijn, én dat de regie op opslag, verwerking en deling bij de instellingen zelf ligt. Alleen door samen te werken aan voorzieningen gebaseerd op open standaarden, en waar mogelijk open source oplossingen, kunnen hogescholen deze regie daadwerkelijk nemen.

De huidige praktijk staat daar vaak haaks op. Het opslaan van gegevens bij commerciële clouddiensten leidt tot afhankelijkheid en beperkt de autonomie. Hogescholen zijn nog maar één van vele klanten, met weinig invloed op doorontwikkeling. Eenmaal gekozen voor een leverancier, is overstappen moeilijk. Bovendien tast de nadruk op SaaS-diensten de eigen expertise, innovatiekracht en wendbaarheid aan.

Waardenkader voor onderwijs en onderzoek

Karstens, B., Bomas, E., & Bok, C. (2020)

Daar komt bij dat het beleggen van onderzoeksinformatie bij big tech bedrijven de integriteit van onderzoek onder druk zet. Transparantie, betrouwbaarheid en democratische controle zijn niet vanzelfsprekend als bibliografische databases en platforms hun selectie- en beslisprocessen niet inzichtelijk maken. Ook de veiligheid van onderzoeksdata is niet gegarandeerd wanneer deze bij bedrijven als Microsoft, Google (Alphabet) en Amazon zijn opgeslagen. Deze bedrijven vallen onder de Amerikaanse Cloud Act en dus niet onder Europese wet- en regelgeving.

De huidige afhankelijkheden ondermijnen zo kernwaarden als gelijkheid, inclusiviteit en onafhankelijkheid. Omdat de infrastructuur voor onderzoeksondersteuning in het hbo nog volop in opbouw is, is dit hét moment om publieke waarden van meet af aan centraal te stellen. Eerder is dat al gedaan bij digitale en open leermaterialen: hogescholen, universiteiten en SURF hebben afgesproken daar samen regie te voeren. Een soortgelijke gezamenlijke aanpak is nodig voor onderzoeksinformatie en onderzoeksdata.

Aanbevelingen

Om digitale soevereiniteit te versterken en publieke waarden te borgen, pleiten wij voor de volgende koers:

1. Ontwikkel gezamenlijke digitale infrastructuur

Werk als sector samen en ontwikkel voorzieningen op basis van het concept Digital Commons: collectief ontwikkelen en beheren in plaats van per instelling afzonderlijk. Dat vermindert de afhankelijkheid van big tech en vergroot de autonomie, terwijl publieke middelen effectiever worden ingezet. SURF en DCC-PO zijn bij uitstek geschikt om hierin een centrale rol te spelen.

2. Werk met open standaarden

Ontwikkel, beheer en gebruik open standaarden om interoperabiliteit van data te bevorderen en regie op data te houden. Door data altijd in open formaten vast te leggen, maken we ons onafhankelijk van leveranciers en behouden we de regie. We bepalen zelf hoe gegevens worden opgeslagen, verwerkt en gedeeld, en kunnen ze hergebruiken in nieuwe toepassingen. Dit versterkt zowel de zeggenschap over data als de innovatiekracht.

3. Gebruik waar mogelijk open source

Kies bij de ontwikkeling en het gebruik van software, standaarden en infrastructuur zoveel mogelijk voor open source, met transparante licentiemodellen (zoals MIT, GPL of EUPL). Dat bevordert samenwerking, vermindert kosten en draagt direct bij aan publieke belangen.

4. Investeer in kennis en bewustzijn bij bestuurders

Bestuurders en directeuren moeten voldoende kennis hebben van digitale soevereiniteit en publieke waarden. Leergangen zoals *Digitale soevereiniteit op basis van Publieke Waarden* van SURF kunnen hieraan bijdragen.

5. Onderteken en implementeer de Barcelona Declaration

Hogescholen zouden zich zowel via de Vereniging Hogescholen als individueel moeten committeren aan de vier kernafspraken:

- We stellen openheid standaard voor de onderzoeksinformatie die we gebruiken en produceren.
- We gebruiken systemen en diensten die open onderzoeksinformatie ondersteunen.
- We investeren in duurzame infrastructuren.
- We versterken de transitie door collectieve actie.

6. Veranker publieke waarden in strategische keuzes

Maak bij beslissingen rond digitalisering gebruik van de in de HOSA afgesproken domeinarchitectuur voor research datamanagement.

7. Maak waarden leidend in ontwerp en inkoop

Bij de selectie en implementatie van technologie moeten rechtvaardigheid, menselijkheid, autonomie en keuzevrijheid het uitgangspunt zijn, niet alleen prijs of efficiëntie.

8. Investeer duurzaam in mensen en infrastructuur

Structurele middelen zijn nodig om de professionalisering van onderzoeksondersteuning te versterken en een toekomstbestendige infrastructuur te bouwen. Alleen met stabiele investeringen kan de sector haar digitale soevereiniteit waarmaken.

Conclusie

Praktijkgericht onderzoek is een publieke taak en wordt gefinancierd met publieke middelen. Dat verplicht ons om te werken met voorzieningen die publieke waarden respecteren en versterken. Alleen door te kiezen voor open standaarden en open source oplossingen kunnen we de autonomie van onderzoekers, de soevereiniteit van data en de transparantie van onderzoeksprocessen waarborgen.

Onze oproep aan bestuurders en beleidsmakers is helder: omarm publieke waarden en digitale soevereiniteit actief in beleid en praktijk. Maak deze leidend bij strategie, organisatie en investeringen, en draag ze ook uit in het dagelijks management. Zoek de samenwerking met andere instellingen en benut de kracht van collectieve actie. Alleen gezamenlijk kan het hbo de regie herwinnen over zijn digitale toekomst.

Geraadpleegde bronnen

Voor de totstandkoming van dit position statement hebben we gebruik gemaakt van de volgende bronnen. Om de leesbaarheid van de tekst te vergroten, hebben we ervoor gekozen deze bronnen enkel hieronder te benoemen.

De Jong, H., & Van den Berg, D.M. (2022). Regie op leermaterialen: Naar een nationale aanpak digitale en open leermaterialen. Utrecht: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT. <https://www.versnellingsplan.nl/wp-content/uploads/2022/03/Verklaring-nationale-aanpak-digitale-open-leermaterialen.pdf>

Digital Assembly. (2022). Towards a sovereign digital infrastructure of commons: Report of the European Working Team on Digital Commons. <https://openfuture.eu/wp-content/uploads/2022/07/220624digital-commons-report.pdf>

European Commission. (2024). Commission sends Statement of Objections to Microsoft over possibly abusive tying practices regarding Teams. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_24_3446/IP_24_3446_EN.pdf

KNAW, NFU, NWO, TO2-federatie, Vereniging Hogescholen, & VSNU. (2018). Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit. <https://doi.org/10.17026/dans-2cj-nvwu>

Karstens, B., Bomas, E., & Bok, C. (2020). Waardenkader voor onderwijs en onderzoek. <https://pure.knaw.nl/ws/portalfiles/portal/37631802/waardenkader-voor-onderwijs-en-onderzoek-kennisnet-surf.pdf>

Kramer, B., Neylon, C., & Waltman, L. (2024). Barcelona Declaration on Open Research Information (1.0). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10958522>

NPOS. (2022). Open Science 2030 in the Netherlands: NPOS2030 Ambition Document and Rolling Agenda (Approved version). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7433767>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2023). Geactualiseerde Werkagenda Waardengedreven Digitaliseren 2024. <https://www.digitaleoverheid.nl/wp-content/uploads/sites/8/2024/02/Geactualiseerde-werkagenda.pdf>

Oort, F. (2023). On the need to establish public infrastructure to preserve digital sovereignty (July 2023). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8328514>

Science Europe. (2022). A Values Framework for the Organisation of Research. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6637848>

SURF. (2023). Samen Waardengericht Onderweg: Een digitaliseringswerkagenda gebaseerd op publieke waarden. https://www.surf.nl/files/2024-06/a5-boek_surf_samen-waardengericht-onderweg_def.pdf

Universiteiten van Nederland (2023). Open Science agenda UNL: Onze route voor de komende jaren naar structurele en duurzame inbedding van Open Science bij de universiteiten. <https://www.universiteitenvannederland.nl/files/publications/Open%20Science%20agenda%20UNL.pdf>

Van Veen, T., & Scheers M. (2021). Hosa: Kaders voor sectorvoorzieningen van de toekomst. <https://www.surf.nl/files/2022-02/hosa-domeinarchitectuur-research-data-management-v1.0.pdf>

Vereniging Hogescholen. (2022). Verklaring nationale aanpak digitale en open leermaterialen. (2022). https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/001/284/original/Verklaring_nationale_aanpak_digitale_en_open_leermaterialen.pdf?1646814060

Vereniging Hogescholen.(z.d.). Open Science in het hbo. <https://www.vereniginghogescholen.nl/themas/open-science-in-het-hbo>

VSNU. (2021). Advies publieke waarden voor het onderwijs. <https://www.universiteitenvannederland.nl/files/publications/Advies%20werkgroep%20publieke%20waarden%20onderwijs.pdf>

Colofon

Digital Competence Center Praktijkgericht Onderzoek (DCC-PO), 2025
Deze uitgave is met zorg samengesteld met vermelding van relevante bronnen

Volg DCC-PO

Via dcc-po.nl

Vragen?

Neem contact met ons op via info@dcc-po.nl

Auteursrecht

De tekstuele inhoud van deze publicatie valt onder de CC-BY 4.0 licentie creativecommons.org/licenses/by/4.0
Gebruikte logo's en huisstijl vallen onder het auteursrecht en mogen niet zonder toestemming hergebruikt worden.

Versie 1.0, opgesteld door:

Renate Mattiszik (Saxion Hogeschool)
Eileen Waegemaekers (SURF)
Toine Groen (Hogeschool Leiden)
Joost Elshoff (Zuyd Hogeschool)
Sarah Coombs (Saxion Hogeschool)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17198697>